

ność różnicy na poziomie 0,1% dotyczącej frakcji I.

Dla frakcji białkowych hemolimfy pszczoł pochodzących z pnia zakażonego chorobą zarodnikowcową (*Nosematosis apis*) w maju nie stwierdzono różnic istotnych, natomiast w przypadku schorzenia, które wystąpiło w sierpniu stwierdzono różnicę istotną na poziomie 5% dotyczącą frakcji I i II oraz różnicę istotną na tym samym poziomie dla białka całkowitego.

Na podstawie przeprowadzonych badań można wyciągnąć następujące wnioski:

1. Metodą elektroforezy na bibule, białka hemolimfy pszczoł — robotnic, rozdzielają się na 2—5 frakcji, które leżą w zakresie ruchliwości elektroforetycznej globulin człowieka. Białka hemolimfy matek mają podobną ruchliwość elektroforetyczną i rozdzielają się na 4 frakcje. W hemolimfie trutni stwierdza się 3 frakcje białkowe odpowiadające ruchliwości II, III, IV względnie V frakcji białek hemolimfy pszczoł-robotnic.

2. Obraz białkowy hemolimfy pszczoł-robotnic jest najbardziej stały w okresie jesienno-zimowym. Okres wiosny i wczesnego lata charakteryzuje się ogromnymi wahaniami.

3. Frakcje białkowe hemolimfy pszczoł-robotnic i matek dobrze barwią się czernią amidową 10 B, słabiej natomiast barwią się przy użyciu tej metody frakcje białkowe hemolimfy trutni.

4. Większa barwliwość frakcji białkowych przy użyciu czerni amidowej 10 B w porównaniu z błękitem bromofenolowym i azokarminem B wskazywałaby na lipofilny charakter frakcji hemolimfy pszczoły.

5. Średnie miesięczne poziomy białka całkowitego w hemolimfie pszczoł-robotnic wahają się od 5,5—9,0 g/% i zależą od pory roku.

6. Stwierdzone statystycznie różnice istotne w poziomie frakcji białkowych przy zgnilcu złożliwym i łagodnym oraz przy chorobie zarodnikowcowej należałoby przypisać ogólnym zaburzeniom w cyklu życiowym rodziny pszczoły występującym na skutek choroby.

7. Poziom białka całkowitego w hemolimfie pszczoł chorych na chorobę zarodnikowcową występującą w sierpniu jest wyższy od poziomu stwierdzanego u pszczoł zdrowych w tym samym okresie.

8. Przy ocenie wyników rozdziału elektroforetycznego białek hemolimfy należy brać pod uwagę porę roku oraz zjawisko chwiejności białek hemolimfy pszczoł występujące u nich w warunkach fizjologicznych.

9. Chwiejność białek hemolimfy pszczoł znajduje wyraz w wysokich wartościach odchylenia standardowego i współczynnika zmienności oraz wpływa niekorzystnie na powtarzalność i odtwarzalność wyników.

Wykaz piśmiennictwa obejmującego 30 pozycji znajduje się u autorki.

Adres autorki: dr Barbara Tomaszewska, Wrocław, ul. Gersona 8/10.

FIZJOLOGIA I FIZJOPATOLOGIA

LEON FELIŃSKI

Szczecin

Niektóre zagadnienia przemiany wyższych kwasów tłuszczowych w żwaczu

Prowadzone są badania nad rolą fizjologiczną, naturą i zmianami fizyko-chemicznymi tłuszczu pokarmowego w przedżołądkach przeżuwaczy. Dowodem szerszego zainteresowania tą problematyką w kraju, było opublikowanie kilku prac przeglądowych. W pracach tych Pytasz (25, 26) nawiązuje do zasadniczych procesów biochemicznych zachodzących w żwaczu. Uwagę autora przykuwają przemiana cukrowców oraz lotne kwasy tłuszczowe i ich los w żwaczu.

Niniejsza praca bezpośrednio nawiązuje do omawianej w tych pracach problematyki i jest podsumowaniem nowszych zdobyczy w dziedzinie metabolizmu nienasyconych kwasów tłuszczowych w żwaczu.

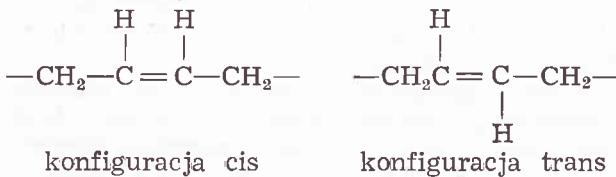
I. Struktura tłuszczu pokarmowego

W żywieniu alkierzowym jak też pastwiskowym krowa spożywa dziennie około 500 g tłuszczu. Są to głównie pochodne glicerydów (galaktoglicerydy) zawierające jedną lub dwie cząsteczki galaktozy. Struktura chemiczna tych związków przedstawia się następująco:

CH₂O ——— galaktoza
 CHO ——— kwas tłuszczowy
 CH₂O ——— kwas tłuszczowy
 CH₂O ——— galaktoza -galaktoza
 CHO ——— kwas tłuszczowy
 CH₂O ——— kwas tłuszczowy

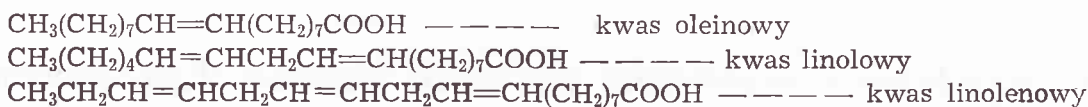
Kwasy tłuszczowe stanowią ponad 50% ciężaru spożytego tłuszczu, a nienasycone

kwasy tłuszczowe ponad 70% wszystkich kwasów. Z kolei, spośród nienasyconych kwasów, kwas linolenowy stanowi około 60% (11, 27, 28). Z badań Felińskiego wynika, że w okresie alkierzowego żywienia owiec karmionych siemem i mieszanką „B”, nienasycone kwasy tłuszczowe stanowiły 77% wszystkich kwasów, w tym kwas linolenowy 36,8% (7). Podwójne wiązania występujące w kwasach tłuszczowych pochodzenia roślinnego są w konfiguracji *cis*, w przeciwieństwie do konfiguracji *trans* występującej często w kwasach tłuszczowych w żywcu (15). Te na pozór małe zmiany w budowie cząsteczki kwasu tłuszczowego odgrywają istotną rolę w dalszej przemianie tych związków.

II. Losy tłuszczu pokarmowego w żywcu

Wiemy, że treść pokarmowa może przebywać w przedłożkach od kilku do kilkunastu dni. W tym mikrosrodowisku pod wpływem ogromnej ilości bakterii i wymoczków zachodzą zasadnicze procesy rozkładu i syntezy. Tłuszcze pochodzenia roślinnego jak glicerydy, fosfolipidy, sulfolipidy i estry steroli ulegają hydrolitycznemu rozkładowi (12, 16). Uwolniony glicerol ulega szybko procesowi fermentacji, a los kwasów tłuszczowych zależy przede wszystkim od ich struktury chemicznej. Są to głównie kwasy nienasycone, pochodne kwasu stearynowego o 18 atomach węgla, a mianowicie:

Podwójne wiązania w kwasach tłuszczowych umożliwiają w odpowiednich warunkach procesy utleniania lub redukcji tych związków. W płynnej treści żywca panują warunki względnie beztlenowe, dlatego praktycznie rzecz biorąc utlenianie kwasów tłuszczowych w żywcu nie występuje. Występuje natomiast uwodornianie nienasyconych kwasów tłuszczowych, co udowodnili doświadczalnie Shorland i wsp. (28). Wykazali oni, że kwas linolenowy szczególnie szybko ulega w żywcu procesowi uwodorniania. Późniejsze badania innych autorów (9, 19) potwierdziły ten wniosek. Problem ten szeroko jest omawiany w publikacjach naukowych. Zainteresowanym polecam przeglądy piśmiennictwa z ostatnich lat (8, 13, 14, 15).

Shorland i wsp. (27) byli prawdopodobnie pierwszymi, którzy donieśli o powstawaniu w żywcu kwasów w konfiguracji *trans*. Z

kwasy oleinowego, linolowego i linolenowego, które nie zostały uwodorniane do kwasu stearynowego, 17,48 i 67% każdego z tych kwasów stwierdzono w formie *trans*. O powstawaniu *trans*-izomerów nienasyconych kwasów tłuszczowych w żywcu donoszą też inni badacze (29). Jedne z nowszych badań wykazują, że 63% kwasów o 18 atomach węgla w cząsteczce wyosobnionych z bakterii żywca, było w formie *trans* (21). Analizując treść żywca bez bakterii stwierdzono 75% kwasu oleinowego, 26% linolowego i 7% linolenowego w formie *trans*. Nie można więc wykluczyć udziału wymoczków i innych mikroorganizmów w procesie uwodorniania nienasyconych kwasów tłuszczowych (30, 31). Powstawanie *trans*-nienasyconych kwasów w żywcu ma przypuszczalnie bezpośredni związek z obecnością tych kwasów w depot tłuszczowym przeżuwaczy, a nie występowaniem ich u innych roślinożernych zwierząt (18).

Z przytoczonych danych różnych autorów wynika, że nie wszystkie nienasycone kwasy tłuszczowe ulegają w żywcu nasyceniu lub przekształceniu z formy *cis* w formę *trans*. Szczególnie „oporny” na uwodornianie jest kwas linolowy o dwóch podwójnych wiązaniach połączonych ze sobą. Schematycznie wiązania takie wyglądają następująco: $-\text{CH}=\text{CH}-\text{CH}=\text{CH}-$. Z tego wynika, że cząsteczka CH_2 może migrować w określonych warunkach środowiska (za 15). Jednak w innych pracach wykonanych z treścią żywca *in vitro* (za 15) wykazano, że kwasy oleinowy, linolowy i linolenowy ulegają prawie pełnemu przekształceniu na kwas stearynowy, a *trans*-mono-nienasycone kwasy, pochodne kwasu linolowego, są tylko formą przejściową.

III. Charakterystyka kwasów tłuszczowych mikroorganizmów

Powstaje pytanie, jaki jest wkład kwasów tłuszczowych pochodzenia bakteryjnego, które mogą być wykorzystywane w procesie trawienia u przeżuwaczy. Czy bakterie są dodatkowym źródłem nienasyconych kwasów tłuszczowych?

Cunnigham i Loosli (3) nie stwierdzili obecności kwasu linolowego i linolenowego wśród kwasów z bakterii żywca. Do podobnych wniosków doszli również Garton i Axford (17). Inni natomiast twierdzą, że wśród kwasów pochodzenia bakteryjnego są mono- i wielonienasycone kwasy, pochodne kwasu stearynowego (5, 22). Katz i Keeney (24) podają, że 5,9% wszystkich kwasów z bakterii

zwacza krowy karmionej sianem, stanowił kwas oleinowy i 2,8% kwas linolowy. Kwas linolowy o podwójnych wiązaniach między 9 i 10 oraz 12 i 13 węglami jest dla zwierząt związkiem egzogennym i dlatego jego obecność zasługuje na szczególną uwagę. Stwierdzono, że około 85% kwasu linolowego ma podwójne wiązanie w pozycjach 9 i 12.

Analizując kwasy wyodrębnione z tłuszczu bakterii wykazano, że kwas o 18 atomach węgla w cząsteczce z jednym podwójnym wiązaniem nie był kwasem oleinowym lecz jego izomerem, kwasem wakceninowym. Inaczej mówiąc podwójne wiązanie występowało nie w pozycji 9, lecz 11. Czerkawski i Blaxter (4) uważają z kolei, że kwas elaidynowy, a nie oleinowy jest pośrednim produktem uwodnorodowania kwasów linolowego i linolenowego w żwaczu. Kwas elaidynowy jest trans izomerem kwasu oleinowego. Ta nieznaczna zmiana w strukturze chemicznej powoduje różne właściwości obu kwasów.

Katz i Keeney wykazali ponadto, że wśród kwasów z mikroorganizmów żwacza krowy, są kwasy o rozgałęzionym łańcuchu węglowym, posiadające po 13, 14, 15, 16 i 17 węgli w cząsteczce. Najmniej, bo tylko około 20% było kwasu o 15 węglach. Bakterie *Ruminococcus flavefaciens* wśród stwierdzonych kwasów zawierały 44% kwasu $-C_{15}$. Jak się okazało (za 15) szczep *Ruminococcus albus* wymaga obecności rozgałęzionych kwasów tłuszczowych jako czynnika wzrostowego. Kwas izowalerianowy jest dla tego szczepu bakterii prekursorem leucyny i kwasów nasyconych rzędu C_{15} i C_{17} .

Ta różnorodność kwasów tłuszczowych będących integralną częścią komórki bakterii może świadczyć o daleko idącym zróżnicowaniu tych mikroorganizmów. Nie znamy bliżej ich dróg przemiany materii.

IV. Biosynteza nienasyconych kwasów tłuszczowych

Należy wyjaśnić czy nienasycone kwasy, pochodne kwasu stearynowego, są syntetyzowane przez bakterie żwacza, czy też mogły być adsorbowane z treści pokarmowej. Viviani i Lenaz (32) żywiąc owce przez 10 dni pokarmem pozbawionym białka i tłuszczu stwierdzili 1400 mg kwasów tłuszczowych w 1 litrze płynnej treści żwacza. Autorzy ci określają, że w objętości 5,5 litra treści żwacza przez 24 godziny mikroorganizmy syntetyzowały: 1629 mg kwasu C_{15} , 1589 mg kwasu palmitynowego, 709 mg kwasu oleinowego i 423 mg kwasu linolowego. Inni badacze (22) również donoszą, że wśród kwasów tłuszczowych ekstrahowanych z tłuszczu bakterii są kwasy o 18 atomach węgla z dwoma lub trzema podwójnymi wiązaniami. Nie mamy jednak pewności, czy to były kwasy linolowy i linole-

nowy. Erwin i wsp. (5) sugerują, że kwas linolowy może być syntetyzowany przez bakterie żwacza.

Zdolność biosyntezy wielonienasyconych kwasów tłuszczowych jest cechą charakterystyczną wszystkich żyjących organizmów za wyjątkiem tych bakterii, u których nie zachodzi desaturacja tlenowa i dlatego syntetyzują one tylko kwasy jednonienasycone (1).

W treści, która zalega w żwaczu, tylko krótko po spożyciu pokarmu panują warunki względne tlenowe. Być może w tym okresie tlen i NADPH są wykorzystywane do syntezy wielonienasyconych kwasów. Proces ten jednak wydaje się mieć tylko teoretyczne znaczenie. Z doświadczeń Felińskiego i Kurpiosa przeprowadzonych z bakteriami żwacza *in vitro* wynika, że kwas decenowy o dwóch podwójnych wiązańach, będący mieszaniną form cis i trans, może być wykorzystywany do syntezy nienasyconych kwasów tłuszczowych pochodnych C_{18} . Zgodnie z zaproponowanym przez Lynena (23) schematem syntezy kwasów tłuszczowych, kwasy o krótszym łańcuchu węglowym mogą być źródłem do syntezy kwasów o dłuższym łańcuchu tak nasyconych jak i mononienasyconych. Nadal pozostaje sprawa kontrowersyjna co do syntezy wielonienasyconych kwasów przez bakterie.

Jeszcze mniej wiemy o biosyntezie wyższych wielonienasyconych kwasów przez organizm wymoczków. Meyer i Heltz (24) używając wymoczków z gatunków *Crithidia*, *Leishmania tarentolae* i *Leptomonas Leptoglossi* stwierdzili, że kwasy oleinowy, linolowy i linolenowy stanowiły ponad 50% wszystkich kwasów tłuszczowych. Zaobserwowano poza tym, że kwasy palmitynowy i stearynowy pod wpływem odpowiednich enzymów z wymoczków ulegają desaturacji. Powstają mono- i wielonienasycone kwasy tłuszczowe. Drugie podwójne wiązanie powstawało w kierunku grupy karboksylowej w stosunku do pierwszego, co umożliwiało z kolei syntezę takich związków jak kwas gamma-linolenowy i arachidonowy. W doświadczeniu z *C. fasciculata* i *C. onkopelti* z octanem znakowanym ^{14}C i fosforanem sodu znakowanym ^{32}P stwierdzono, że związki te były wykorzystywane do syntezy trójglicerydów, estrów cholesterolu, wolnych kwasów tłuszczowych i fosfolipidów.

Ze względu na obecność od 1 do 2 milionów wymoczków w 1 ml płynnej treści żwacza oraz ze względu na obecność octanów w treści żwacza, proces syntezy wyższych wielonienasyconych kwasów tłuszczowych w żwaczu może zachodzić. Brak jednak ścisłych danych z tego zakresu w dostępnej literaturze.

V. Uwagi końcowe

Z przytoczonego piśmiennictwa wynika, że w zwacu występują mono i wielonienasycone kwasy tłuszczowe pochodne kwasu stearynowego. Jest to mieszanina kwasów: oleinowego, linolowego i linolenowego oraz cała grupa izomerów optycznych i geometrycznych tych kwasów. Fakt ten ma szczególnie ważne znaczenie, gdyż te formy kwasów tłuszczowych dostają się do dalszych części przewodu pokarmowego, a następnie do krwi. Burr i Burr (2) w 1929 roku, a następnie Evans i Lepkovsky (6) w 1932 roku dowiedli, że niektóre nienasycone kwasy tłuszczowe są niezbędne w pożywieniu człowieka. Szczegółowych jednak danych z tego zakresu dostarczyli Schoenheimer i Rittenberg w 1936 r. Wykazali oni, że zwierzęta nie są zdolne do syntezy kwasu alfa-linolowego, który jest dla nich związkami egzogennym. Oseski otrzymują ten kwas z siarą i mlekiem, dorosłe przeżuwacze — razem z paszą roślinną. Nie jest też wykluczone, że jest on syntetyzowany przez mikroorganizmy bytujące w zwacu.

Wprawdzie w organizmie zwierząt może być syntetyzowany kwas podobny do kwasu linolowego o dwóch podwójnych wiązaniach umieszczonych w pozycjach 6 i 9, a nie w pozycji 9 i 12 jak w kwasie alfa-linolowym. Jest on jednak z punktu widzenia fizjologicznego bezużyteczny, ponieważ nie może być prekursorem kwasu arachidonowego i gamma-linolenowego (za 1).

W jakim stopniu zachodzi synteza kwasu alfa-linolowego w przedżołądkach przeżuwaczy, oraz w jakim stopniu kwas ten pokrywa

zapotrzebowanie dorosłego organizmu przeżuwacza — nie wiemy. Wiemy tylko, że kwas ten jest niezbędny do prawidłowego funkcjonowania organizmu.

Piśmiennictwo

1. Bagdasarian G., Hulanicka D.: Postępy Biochemii, 11, 179, 1965.
2. Burr G. O., Burr M. M.: J. Biol. Chem., 82, 345, 1929.
3. Cunningham H. M., Loosli J. K.: J. Animal Sci., 13, 265, 1954.
4. Czerkawski J. W., Blaxter K. L.: Biochem. J., 96, 25C, 1965.
5. Erwin E. S., Sterner W., Marco G. J.: Am. Oil Chem. Soc., 40, 344, 1962.
6. Evans H. M., Lepkovsky S.: J. Biol. Chem., 96, 157, 1932.
7. Feliński L.: Zesz. Nauk. WSR w Szczecinie, 20, 27, 1965.
8. Feliński L.: Zesz. Nauk. WSR w Szczecinie, 20, 13, 1965.
9. Feliński L., Garton G. A., Lough A. K., Phillipson A. T.: Biochem. J. 90, 154, 1964.
10. Feliński L., Kurpios M.: Abstracts FEBS, Warsaw, 1966.
11. Garton G. A.: Nature, 187, 511, 1960.
12. Garton G. A.: Nutr. Abstr. Rev., 30, 1, 1960.
13. Garton G. A.: Physiol. of Digestion in the Ruminant. Butterworth Inc., Washington, D. C., 1965.
14. Garton G. A.: J. Lipid. Res., 4, 237, 1963.
15. Garton G. A.: World Rev. Nutr. Diet., 7, 225, 1967.
16. Garton G. A., Lough A. K., Viogue E.: J. Microbiol., 25, 211, 1961.
17. Garton G. A., Orford A. E.: J. Sci. Fd. Agric., 6, 142, 1955.
18. Hartman L., Shorland F. B., McDonald I. R. C.: Nature, 174, 185, 1954.
19. Hoflund S., Holmberg J., Sellmann G.: Cornell Vet., 46, 53, 1956.
20. Katz I., Keeney M.: J. Dairy Sci., 49, 967, 1966.
21. Katz I., Keeney M.: J. Dairy Sci., 49, 962, 1966.
22. Keeney M., Katz I., Allison M. J.: J. Am. Oil Chem. Soc., 39, 198, 1962.
23. Lynen F.: Fed. Proc., 20, 941, 1961.
24. Meyer H., Holz G. G.: J. Biol. Chem., 24, 5000, 1966.
25. Pytasz M.: Medycyna Wet., 1, 1, 1966.
26. Pytasz M.: Medycyna Wet., 9, 557, 1967.
27. Shorland F. B., Wennink R. O., Johns A. T., McDonald I. R. C.: Biochem. J. 67, 328, 1957.
28. Shorland F. B., Wennink R. O., Johns A. T.: Nature, 175, 1129, 1955.
29. Wad P. F. V., Scott T. W., Dawson R. M. C.: Biochem. J., 92, 60, 1964.
30. Wright D. E.: Nature, 184, 875, 1959.
31. Wright D. E.: Nature, 185, 546, 1960.
32. Viviani R., Lenaz G.: Inst. Chim. Biol., 39, 1836, 1963.

Adres autora: doc. dr. Leon Feliński, Szczecin, ul. Brońskiego 1.

MARIAN GRUNDBOECK, Z. BIEGANOWSKA-KLAMUT, KRYSZYNA CIEMIEGA,
E. KOZERA, K. LEZIAK, M. RUSZKOWSKI

Zmiany w odczynowości układu białokrwinkowego u myszy, których rodzice otrzymywali w paszy pszenicę traktowaną preparatem CCC (chlorkiem 2 chloroetylu trójmetyloamoni)

Pracownia Patologii Komórkowej Instytutu Weterynarii w Puławach
Kierownik: doc. dr M. GRUNDBOECK

We wstępnych badaniach stwierdzono, że karmienie myszy pszenicą wyprodukowaną przy użyciu chlorku chlorocholiny (CCC) nie wywiera widocznego wpływu na biały obraz krwi (1). Jakkolwiek w powyższych badaniach zużycie CCC było bardzo duże (12 kg na ha), myszy karmione uzyskanym w ten sposób ziarnem wykazały niemal identyczną liczebność leukocytów oraz podobny ich skład odsetkowy jak zwierzęta kontrolne.

Celem dalszych prac przedstawionych w tym doniesieniu było stwierdzenie ewentualnego wpływu badanego ziarna na potomstwo karmionych nim zwierząt. Postanowiono mianowicie przebadać, czy układ białokrwinkowy

wykazuje odmienną odczynowość na naświetlanie promieniami rentgena u potomstwa myszy karmionych oraz niekarmionych pszenicą, wyprodukowaną przy użyciu preparatu CCC.

Materiał i metody

Do badań użyto 58 białych myszy. 28 spośród nich pochodziło od rodziców karmionych przez trzy miesiące ziarnem pszenicy, która w okresie strzelania źdźbła została opryskana preparatem CCC w ilości 12 kg na hektar. Pozostałe 30 myszy, stanowiące kontrolę, pochodziły od rodziców karmionych ziarnem wyprodukowanym bez użycia omawianego preparatu. Zwierzęta obydwu grup karmione były od urodzenia w podobny sposób, a podawane im ziarno pochodziło z pszenicy nie spryskiwanej chlorkiem chlorocholiny.